

Vzdělávání v právní problematice rizikového chování pro ředitele a zástupce ředitelů základních a středních škol

Risk Behaviour-Related Legal Training for Head Teachers and Deputy Head Teachers of Basic and Secondary Schools

ŠEJVL, J.

Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

Citace: Šejvl, J. (2012). Vzdělávání v právní problematice rizikového chování pro ředitele a zástupce ředitelů základních a středních škol. *Adiktologie*, (12)3, 262–265.

SUMMARY: The article provides coherent information about the implementation of the pilot training project aimed at head teachers and deputy head teachers in basic schools. It was professionally aimed at the application of the legal provisions related to the risk behaviour of children and young people. The course took place in cooperation with the Training Institute of the Region of Central Bohemia and was attended by a total of 28 trainees. The curriculum was designed as 6 lessons, each of which consisted of a 50-minute lecture followed by a 10-minute break. The content was aimed at the laws as well as the by-laws and internal legal acts within the competence of the Ministry of Education, Youth and Sports.

KEY WORDS: RISK BEHAVIOUR – ADDICTIVE SUBSTANCES – TESTING – TEACHER – EDUCATIONAL FACILITIES

SOUHRN: Článek podává ucelenou informaci o realizaci pilotního projektu vzdělávání určeného pro ředitele a jejich zástupce působící na ZŠ. Profesně bylo zaměřeno na problematiku aplikace práva v oblasti rizikového chování dětí a mládeže. Kurz proběhl ve spolupráci s Institutem vzdělávání Středočeského kraje a zúčastnilo se jej celkem 28 posluchačů. Časová dotace byla plánována na 6 hodin; vždy 50 minut přednášky a 10 minut přestávka. Obsahově byl zaměřen jak na zákony, tak i podzákoné normy a interní právní akty v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

KLÍČOVÁ SLOVA: RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ – NÁVYKOVÉ LÁTKY – TESTOVÁNÍ – PEDAGOG – ŠKOLSKÉ ZAŘÍZENÍ

Došlo do redakce: 9 / ČERVENEC / 2012

Přijato k tisku: 28 / ČERVENEC / 2012

Grantová podpora: Vznik tohoto textu byl finančně podpořen projektem Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni CZ.1.07/1.3.00/08.0205 ESF OP VK. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Financování z institucionální podpory na rozvoj výzkumné organizace, PRVOUK-P03/LF1/9.

Korespondenční adresa: Mgr. Jaroslav Šejvl / sejvl@adiktologie.cz / Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Apolinářská 4, 128 00 Praha 2

● 1 VZDĚLÁVÁNÍ – PILOTNÍ KURZ

V listopadu 2011 byl v rámci projektu VYNSPI realizován pilotní kurz vzdělávání ředitelů a zástupců ředitelů ZŠ aplikace práva v oblasti rizikového chování dětí a mládeže. Kurz proběhl ve spolupráci s Institutem vzdělávání Středočeského kraje a zúčastnilo se jej 28 posluchačů. Časová dotace byla plánována na 6 hodin; vždy 50 minut přednášky a 10 minut přestávka.

● 1 / 1 Obsah kurzu

Začátek kurzu byl zahájen obecnou informací o cílech kurzu a dotazem, co účastníci od kurzu očekávají. Kurz byl rozdělen do 7 vzdělávacích celků – pro každý celek byla vytvořena prezentace a jednotlivé celky byly vzájemně propojeny a navazovaly na sebe.

1/ Ústava ČR, LZPS, zákony, vyhlášky a metodické pokyny resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“). V této přednášce jsou posluchači seznámeni s ústavněprávními základy státu, pojmem ústava a její funkcí jako základního a nejvyššího pramene práva a Listinou základních práv a svobod, jakožto atributem demokratického právního státu. Následuje vysvětlení základních právních pojmů, systému a pramenů práva.

2/ Školská legislativa. Tato část se zaměřuje především na vysvětlení základních pojmů školského zákona a na možnosti, které školský zákon dává zejména ředitelům škol při tvorbě školního řádu. Školní řád je velmi významnou právní normou (byť nejnižší právní síly), neboť je to zpravidla první psaná norma, se kterou se děti seznamují a která určuje mantinely jejich chování. Zároveň je vede k vytváření úcty a respektu k právu a k právní jistotě, pokud je správně zpracovaná – tedy, za zřetelně definované porušení jsou realizovány zřetelně vyjádřené sankce. Význam školního řádu je v některých školách podceňován, a to i s ohledem na právní nejistotu některých ředitelů. Při prezentaci je rovněž kladen důraz na tvorbu školního řádu a riziková místa, která se zde mohou objevit. Stejně tak je zdůrazněn významný faktor prokazatelného seznámení se školním řádem, a to jak u dětí a mládeže, tak i u jejich zákonných zástupců.

3/ Vnitroresortní legislativa MŠMT (vyhlášky a metodické pokyny). Seznam vyhlášek, nařízení a metodických pokynů je velmi důležitou oblastí pro vzdělávání pedagogů a pedagogických pracovníků. Metodické doporučení lze charakterizovat následujícím způsobem:

a/ Jedná se o dokument, který nemá závaznou legislativní povahu, ale zpravidla je zpracován odborníky pro danou oblast a vychází z aktuální úrovně poznání, která je ověřená a osvědčená v praxi, a zároveň reprezentuje názory autorů na danou problematiku (současně ovšem nevylučuje, že v praxi existují i jiné pohledy na věc a jiné přístupy řešení, které mohou být rovněž osvědčené).

b/ Není dogmatický, tedy je třeba s materiálem pracovat vždy s ohledem na specifika daného prostředí a zejména specifika konkrétní situace, která vyžaduje individuální přístup – nelze jej brát jako mechanický návod, jediný správný a ani jako konečný výčet postupů v případech výskytu rizikového chování.

c/ Materiál předpokládá, že s ním budou pracovat kvalifikovaní pedagogičtí pracovníci, proto má spíše podpůrný charakter – nejedná se o jednoznačný a jedinečný návod.

d/ Lze jej poměrně jednoduchým procesním postupem měnit, je tedy relativně pružný proces jeho změny.

4/ Přestupkové, správní a trestní právo a jeho aplikace v této oblasti. Cílem této části bylo definovat znaky, které charakterizují přestupek a trestný čin. Uvést na kazuistických příkladech správného postupu – vyrozumění policie, orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), zákonného zástupce a zajištění důkazních prostředků. Stejně tak byl kladen důraz na otázky citlivého přístupu k dětem a mládeži v případech, kdy k tomuto jednání dojde. Právní posouzení určitého chování je velmi složité a postup vedoucí k právní kvalifikaci je výhradně určen orgánům činným v trestním řízení. Hranice mezi přestupkem a trestným činem je v mnoha případech velmi úzká až nezřetelná a není úlohou pedagoga/pedagogického pracovníka, aby tyto nuance zvládal rozpoznávat (srovnej např.: problematika šikany – takové jednání může být kvalifikováno jako porušení školního řádu anebo jako přestupek proti majetku podle § 50 zákona o přestupcích, či jako provinění¹/trestný čin² zbavení osobní svobody (§ 171 tr. zák.), loupeže (§ 173 tr. zák.), sexuálního nátlaku (§ 186 tr. zák.) nebo krádeže (§ 205 tr. zák.; v těchto případech bude záležet na tom, zda uvedené jednání má znaky trestného činu a je nutné zvažovat „materiální protiprávnost“³). Stejně tak není pedagog nebo pedagogický pracovník oprávněn rozhodnout, zda látka, která byla nalezena u dítěte nebo mladistvého, nebo, který tuto látku vydal, je návykovou látkou ve smyslu zákona o návykových látkách. K tomuto závěru neopravňuje ani doznání dítěte/mladistvého s uvedením, o jakou látku se jedná. Individuální identifikaci látky provede na dožádání správního orgánu nebo orgánu činného v trestním řízení odborné pracoviště.

5/ Rizikové chování – jeho formy, definice, příslušná legislativa.

6/ Testování dětí a mládeže při podezření na užití návykové látky – kriminologicko-právní analýza, status quo; de lege lata a výhledy do budoucna, včetně zvažované právní úpravy.

1/ Podle zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

2/ Podle zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

3/ Pojem materiální protiprávnost je ve formálním pojetí trestného činu dovozován v § 12 tr. zákoníku. Trestný čin musí být čin pro společnost škodlivý. Společenská škodlivost není materiálním korektivem, ale úzce souvisí se zásadou subsidiarity trestní represe (trestní zákoník jako prostředek ultima ratio).

7/ Testování dětí a mládeže při podezření na užití návykové látky – praktický postup se zaměřením na právní hledisko.

Testování dětí a mladistvých ve školských zařízeních pedagogickými pracovníky při podezření na užití⁴ návykové⁵ látky (dále jen „testování“) je komplikovaný úkon, který v sobě obsahuje celou škálu postojů a norem, které odrážejí postoje společnosti. Není to jen otázka školy či školského zařízení a práva, ale zasahuje i do oblasti zdravotních hledisek, etiky, morálních hodnot, sociální postojů a sociálního statusu a bezprostředně ovlivňuje i filozofii vzdělávání a školy jako instituce. Nejen z hlediska práva, ale i z pohledu, výchovy, psychologie, pedagogiky, etiky a morálky je nutné si uvědomit, že již samo rozhodnutí o testování determinuje v rovnici subjektů *testující* → *testovaný* určitý stupeň nerovnosti. Testujícím (pedagogický pracovník) je dospělý člověk, zpravidla se značnými životními zkušenostmi a s alespoň základním právním vědomím, s uznanými právy z hlediska svého postavení v zaměstnání⁶. Naproti tomu testovaným je zpravidla osoba mladší 18 let, v rizikovém věku (doba dospívání), mnohdy si plně neuvědomující rizika a dosahy svého jednání, velmi často emotivně a citově nevyrovnaná osobnost, s minimálním nebo žádným právním vědomím a nedostatečnými životními zkušenostmi. Je nezbytné si uvědomit, že samotnou aplikaci testování problém návykových látek nezmyje, při špatném užívání této formy se může stát užívání návykových látek více latentním (přechod k obtížněji odhalitelným, a třeba i potencionálně škodlivějším formám užívání), případně se může spojit s dalšími rizikovými formami chování (např. záškoláctvím). Rovněž aplikované samo o sobě neposiluje vztah *škola – žák* a vztah *škola – zákonný zástupce*, naopak má bez dalších návazných (preventivních a adiktologických) opatření skrytý potenciál tento vztah poškodit.

Rovněž rizikovým faktorem, který je třeba brát v úvahu, je riziko porušení mlčenlivosti v případech, kdy testování užívají předepsané léky a pro školské zařízení i riziko falešného pocitu bezdrogového prostředí v případech, kdy problémové děti užívající návykové látky uniknou testování a nejsou odhaleny, a tedy ani nasměrovány k vhodné intervenci.

● 1 / 2 Vyhodnocení kurzu

Na závěr přednášky byli účastníci požádáni o vyplnění a odevzdání evaluačního dotazníku. Vyplnilo jej všech 28 účastníků; hodnocení bylo škálové (nejlépe 1 – nejhůře 5).

4/ Užitím rozumíme konzumaci alkoholu a jakékoli jiné drogy (omamné či psychotropní látky) za účelem, lišícím se od účelu, jenž byl zamýšlen, ve způsobu konzumace nebo množství (Zábranský, 2003).

5/ Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobující nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.

6/ Blíže srovnej § 3 a násl. zák. č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Jednalo se celkem o 6 uzavřených otázek, jejichž v úvahu přicházející odpověď respondenti pouze zaškrtovali. Celkově účastníci kurz hodnotili známkou 1,09. O sdělení informace se dále se svými podřízenými podělí 26 dotázaných a prakticky je využije 17 osob.

Na závěr přednáškového bloku, po vyplnění evaluačního dotazníku, proběhla diskuse nejen nad tématy, které byly předmětem přednášek, ale rovněž nad srozumitelností a aplikovatelností získaných informací a poznatků v praxi pedagogů a pedagogických pracovníků. Tato řízená diskuse byla významným přínosem pro lektora, který zde získal informace o další vhodné formě vzdělávacích aktivit a o dalších vzdělávacích možnostech cílové skupiny.

● 2 ZÁVĚR

Vzdělávání zaměřené na aplikaci práva v oblasti rizikového chování má své opodstatnění a své místo v dalším vzdělávání řídicích pracovníků, pedagogů a pedagogických pracovníků. Tato oblast by měla být více akcentována se zaměřením na právo. Současný problém lze spatřovat zejména nejen v nejednotnosti právních názorů na tuto oblast, ale i v relativně malé právní jistotě nejen škol a školských zařízení, ale i pedagogů a pedagogických pracovníků při jejich rozhodování. Právní nejistota, široká možnost výkladu právních norem a distance MŠMT od převzetí odpovědnosti za právní názor jsou v této oblasti hlavními definovanými problémy.

Vzdělávání klíčových pedagogů a pedagogických pracovníků by mělo být vyváženě rozděleno. Ideální variantou se jeví začlenění této problematiky do dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků při rozdělení vzdělávacích aktivit do distanční a e-learningové formy. E-learningová forma prezentací je vhodná jako prostředek pro seznámení s hlavními teoretickými podklady, ale je vhodné, aby vzdělávání bylo realizováno rovněž formou osobního kontaktu s přednášejícím – správná interpretace získaných poznatků, vysvětlení ideálních postupů při aplikaci. Pilotní projekt potvrdil, že 6hodinová výuková dotace pro vysvětlení právních náležitostí rizikového chování je nedostatečná a z hlediska orientace i obtížně uchopitelná. Rovněž se potvrdilo, že je nezbytné dát prostor pro samostudium a následné povysvětlení formou konzultací a dotazů směřovaných na konkrétní situace, prožité pedagogy a pedagogickými pracovníky při vlastní praxi.

Rozvoj, získávání a upevňování vzdělanosti i v tak odlišné oblasti, jako je základ právní orientace v problému, je významně posilujícím prvkem pro správné, odpovědné a sebevědomé rozhodování pedagogů a pedagogických pracovníků a posiluje bezpečnost a ochranu před rizikovým chováním u dětí a mládeže.

LITERATURA / REFERENCES

- Sdělení č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte, ve znění pozdějších předpisů.
- Sdělení č. 96/2001 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny.
- Usnesení ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 167/1998 Sb., o návykových látkách, ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zák. ČNR č. 200/1990, o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.
- Záborský, T. (2003). *Drogová epidemiologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, Lékařská fakulta.

ZPRÁVY

PACNEROVÁ, H., ZELENDA KUPCOVÁ, A. (eds.) (2012). *Vybraná témata výchovatelské praxe: Inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. 1. vyd. Praha: TOGGA, spol. s r. o. ISBN 978-80-87652-59-6.

Začátkem podzimu 2012 vyjde v rámci projektu VYNSPI sborník deseti textů na vybraná témata výchovatelské praxe. Texty vznikaly na základě školení realizovaných pro začínající vychovatele v letech 2010–2012. Autoři, z nichž byla většina také lektory zmíněného vzdělávání, tak ve svých kapitolách zachycují otázky, které se v náročném profesním životě vychovatele a zejména v jejich začátcích mohou objevovat. Těžiště předkládaných textů spočívá především ve sdílení zkušeností, konkrétních přístupů a metod v práci s dětmi v náhradní péči a jejich rodinami a rozvíjením diskuse nad vzniklými otázkami. Autoři také čtenáře provázejí reflexí odborné činnosti i hlubší sebereflexí osobního vztahu čtenáře k danému tématu a nabízejí otázky k zamyšlení.

První kapitola Mgr. Žufníčka *Existuje primární prevence rizikového chování v „ústavní péči“?* otevírá jedno z důležitých a nelehkých témat, se kterým se většina pracovníků v ústavních zařízeních potýká. Autor nepopisuje jednotlivé typy rizikového chování, ale nabízí svůj pohled na nástroje, které vychovatelé umožňují v jeho každodenní práci identifikovat objevující se rizikové chování u klienta. Autor se dále zabývá rozpoznáním etiologie, které považuje za jednu ze stěžejních podmínek k nastavení individualizované intervence. Znalost příčin může také dobře posloužit při hledání nerizikových forem chování, které mají potenciál naplnit potřebu klienta neohrožujícím způsobem. V textu není vynechán vliv vrstevnické skupiny a je zde ukázáno, jak můžeme ošetřit pravidla ve skupině tak, aby bylo možné realizovat individuální přístup ke klientovi i v rámci výchovné skupiny v zařízení. Kromě vrstevnického vlivu také možná kumulace několika typů rizikového chování u jednoho klienta a síla nálepky, jež s klientem často po léta putuje, jsou výzvy, které vychovatele vybízejí k neustálému pohybu v preventivní práci. Autor dále nastává otázky k zamyšlení nad týmovou prací a tím, jaké tým používá nástroje ke sdílení informací a odborné podpoře pracovníků. V závěrečné části kapitoly provází autor čtenáře sebereflexí svých vlastních postojů k jednotlivým typům rizikového chování a také reflexí vztahů, které vychovatel s jednotlivými klienty má. Míru vyjasnění vlastního postoje k rizikovému chování a uvědomění si svého vztahu ke klientovi vnímá autor jako důležitý vnitřní nástroj, který má vychovatel ve své práci k dispozici.

Pohled na roli vychovatele přináší kapitola Mgr. Dosoudila s názvem *Má profese: vychovatel. Dva pohledy na roli vychovatele v zařízení institucionální výchovy*. Role vychovatele je velmi komplexní a zahrnuje činnosti od zajišťování základní péče a provozu po vysoce specializované terapeutické činnosti. Autor nejprve poskytuje ohraničení této profese zvenčí a zabývá se tím, jaké nároky jsou na tuto roli kladeny z pohledu pracovněprávních dokumentů a struktury zařízení. Autor zde nabízí diskuzi nad tím, jaký význam mají definované činnosti pro živý výchovně vzdělávací proces (např. administrativa, kontrola hygieny apod.) a provádí čtenáře od jejich formálního uchopení k obsahově naplněnému a smysluplnému využití. Pojmenovává možné rozpory, které mohou vzniknout mezi nároky zvenčí a vnitřním pochopením své role. Zároveň identifikuje třecí plochy mezi různými profesemi v rámci jednoho zařízení (vychovatel, učitel, terapeut atd.) a zabývá se komunikačními strategiemi v týmu. Ve druhé části kapitoly obrací pozornost čtenáře k prožitku vlastní profese samotným vychovatelem. Pojmenovává důležitá vnitřní dilemata plynoucí z různých poloh, které vychovatel ve své práci zaujímá (terapeutická a režimová rovina, profesionální a rodičovská apod.). Nabízí diskuzi nad možnými důsledky akcentace jedné z rovin, provádí čtenáře jejich přínosy i možnými riziky, a tím podněcuje k hledání vlastní rovnováhy ve své profesi.

Třetí kapitola *Kdo je dítě, které k nám přichází?* od autorky Dr. Skaskové pak obrací náš pohled od prožitku vlastní profese na dítě a jeho potřeby, a to zejména v tranzitní situaci, jakou je samotný příchod dítěte do zařízení. Autorka pojmenovává vývojové a vztahové potřeby dítěte a přibližuje možná zranění dítěte na úrovni konkrétních potřeb. Na základě kauzistik provází čtenáře prožitky dítěte v situacích přechodu. Zároveň se věnuje potenciálu výchovatelské profese v naplňování potřeb dítěte na jedné straně a jejím limitům na straně druhé. Diskuze nad potřebami dítěte, kterou vyvolává, tak umožňuje zmapovat čtenářův některé možnosti i hranice této profese v naplňování potřeb dětí v zařízení. Autorka dále upozorňuje, jak situace příchodu dítěte do zařízení může znovu probouzet zranění v dítěti, a tím i tvarovat jeho prožitek a chování. Samotné porozumění dítěti v této situaci je jedním z důležitých nástrojů, který aktivuje tvůrčí potenciál vychovatele a navede jej na správné ošetření příchodu dítěte. Kromě toho ale v kapitole nalezneme několik námětů, které je možné v této situaci realizovat, a tím využít její terapeutický potenciál.

Od dítěte jako individuality se v dalším textu přesuneme k práci se skupinou dětí v zařízení. Autorka Dr. Pavlas Martanová se v kapitole *Dětská*